

HENRY, Nicholas: Copyright – information technology – public policy. New York – Basel, Dekker, Vol.1. 1975. VIII, 140 p., Vol.2. 1976. VIII, 166 p. (Books in Library and Information Science – a Series of Monographs and Textbooks 17–18. vols.)

Szerzői jog – információs technológia – közérdek

Az új információs (tájékoztatási) technológiák (fénymásolás, mikrofilmzés, számítógépes információ-tárolás és visszakeresés, vezetékes televízió stb.) a fejlett civilizáció nélkülözhetetlen elemei. Fontos segítséget nyújtanak új eszmék keletkezéséhez, a tudományos

felfedezésekhez, a döntések jó előkészítéséhez. Ezeknek az új technológiáknak alkalmazása számos gazdasági, jogi, politikai stb. problémát is felvet. Az 1. kötet az új technológiák, információs iparok és hivatások, valamint a közérdekek érvényesítésére irányuló törekvések közötti kapcsolatokat vizsgálja, mely utóbbiak célja, hogy az emberi tudás fejlődését és áramlását biztosítsa egy olyan technikai-tudományos kultúrában, mint az Egyesült Államoké. A 2. kötet nyomon követi azokat a vitákat, amelyek az utóbbi két évtizedben az új információs technológiák következtében az USA 1909. évi szerzői jogi törvényének (Copyright Act) reformjára irányultak, közvetlenül az új törvényt megelőző időig (1975-ig). Kiegészítésül meg kell jegyezni, hogy 1976. október 19-én az USA-ban a szerzői joggal kapcsolatban újabb törvényt fogadtak el, amely 1978. évi január hó 1. napjának hatályával lépett életbe. Ezzel a törvénnyel az alább ismertetendő mű – korábbi megjelenése miatt – természetesen már nem foglalkozhatott.

Az információ nemzeti erőforrás, amelynek megfelelő áramlásához fontos érdekek fűződnek minden államban. A társadalom minden szintjén, beleértve a legmagasabb államhatalmi, politikai szerveket is, a meghozandó döntések kellőképpen megalapozott információk alapján kell, hogy történjenek, tehát az információk kellő áramlásának biztosítása egyben fontos hatalmi, politikai kérdés is.

Az információk különféleképpen csoportosíthatók jellegük tekintetében. Lehetnek tényekre vagy elképzelésekre (konceptiók, tervek stb.) vonatkozóak, más szempont szerint lehetnek titkosak, magán- vagy nyilvános jellegűek, távábbi szempont szerint szerzői jogvédelem alá esők, vagy oda nem tartozóak stb. A különféle szempontból történő csoportosítások nyilvánvalóan nem zárják ki az egymás közötti kapcsolatkeresés lehetőségét. Így megállapítható, hogy a szerzői jog alá tartozó információk nem titkosak, hanem nyilvános jellegűek.

A szerzői jog igazi léte a nyilvánosságra szánt ismereteket tartalmazó dokumentumok köre. A tudományos haladás, a társadalmi fejlődés szempontjából az ilyen ismereteknek van legnagyobb jelentősége. A sajtószabadság és a szerzői jog eszméje ezeknek az ismereteknek (információknak) keletkezését és megfelelő áramlását van hivatva előmozdítani és biztosítani, ezeknek a törvényeknek értékelésénél ennek a szempontnak szem előtt tartása alapvetően fontos. Lehetséges, hogy a politikai döntések meghozatalánál a titkos információknak kiemelkedő szerepük van, azonban az is kétségtelen, hogy a politikai döntéseknek olyan társadalmi környezetben kell érvényesülniük, amely telítve van látott, hallott, olvasott információkkal; ezeket az emberek széles köre ismeri, s ezekkel a politikai döntéshozóknak is feltétlenül számolniuk kell.

A társadalmi fejlődést és a tudományos haladást közvetlenül érintő információk általában tehát olyanok, amelyek a szerzői jog hatálya alá tartozhatnak.

Az információk terjesztésének új technológiái

Az információk, a tudás terjesztésének évszázadok alatt legjobban bevált módja a nyomtatás volt, amelynek jelentősége ma is vitathatatlan. Az utóbbi évtizedekben azonban a könyvnyomtatás mellett kifejlődtek olyan új technológiai eszközök és eljárások, amelyek fontossága az információáramlásban rohamosan növekszik. A könyv- és folyóiratkiadó vállalatok komoly vetélytársakat látnak bennük, mert megítélésük szerint ezek üzleti érdekeiket veszélyeztetik, és a könyv- és folyóiratkiadás gazdasági alapjainak megrendülése következtében az új információk keletkezésének fontos ösztönzője és széles körben való terjesztésének egyik leghatékonyabb tényezője kerülne válságba.

Az új technológiák közül időben a legkorábbi a f é n y m á s o l á s . Adatok vannak arra vonatkozóan, hogy az első másolatokat szerzői jogvédelemben részesülő művekről még a múlt század végén készítették. A Library of Congress 1897-ben megnyílt új épületében már biztosították a másolás lehetőségét a használók részére.

Az első xerográfiai másolatot 1938-ban készítették New York-ban. A Xerox Corporation első gépét 1950-ben bocsátotta ki. A pénzbedobásos másológépek az 1960-as években jelentek meg, s ma a legtöbb amerikai könyvtár olvasószolgálatát körül megalálhatók.

A m i k r o f i l m e z é s ugyancsak gyorsan fejlődik. Ma már ismeretesek az ún. ultramikromásolatok is, amelyek révén lehetővé válik, hogy szinte a világ összes írott műve elférjen egyetlen fióknyi ultramikromásolatokon. Sőt, az 50 000 példányt meg nem haladó folyóiratok esetében ésszerűnek látszik a kiadásnak ez a módja.

A s z á m í t ó g é p e s információtárolás és visszakeresés jelentős lépés annak az ősi törekvésnek megvalósítása útján, amit már az Alexandriai Könyvtár célul tűzött ki és ma az UNISIST is programjának tekint: minden ismeret hozzáférhetővé tétele mindenki számára az igényeknek megfelelően. A számítógépek száma rohamosan növekszik, 1974-ben egyedül az USA-ban 70 000 körül volt a működésben lévő számítógépek száma. Ezek kezdetben egymástól függetlenül működtek, de viszonylag korán megjelentek az ezek összekapcsolására irányuló hálózatszerkezési törekvések is, amelyek célja a számító-

gépes rendszerek gazdaságosabbá tétele, másrészt pedig a használók szükségleteinek jobb kielégítése.

A vezetékes televízió (cable TV = CATV) szerepe az USA-ban egyre jelentősebb lesz az információterjesztésben. Lényege: közös antenna egy-egy helységben megfelelő erősítőberendezésekkel, amelyhez kábellel csatlakoznak az előfizetők vevőkészülékei. Előnyei: javítja az adások vételének lehetőségeit az adótól igen távolos helységekben is, lehetővé teszi a színes adások vételét, továbbá több csatorna használatát. A jövőben ezzel a berendezéssel összekapcsolják a telefont, a telexet, a fotómásolást, és ez a rendszer előreláthatóan lehetővé teszi a könyvtári dokumentumok facsimile-átvitelét akár az érdekeltek lakásába is, elősegíti a tudományos kutatáshoz és azok eredményeinek felhasználásához szükséges kapcsolatok széleskörű kibontakozását országos méretekben. A tervek szerint ez a megoldás 1985-re általánossá válik az USA-ban.

A szerzői jog, az eszmék és azok megjelenési formájának kérdése

A szerzői jog lényegéhez tartozik, hogy kizárólagos jogot biztosít a szerzőnek műve publikálására és másolására (right to copy), terjesztésére, amelyeknek gyakorlását átruházhatja más természetes és jogi személyekre is. Míg a művek publikálása, sokszorosítása nyomdai úton történt, a költséges nyomdagépek működésének ellenőrzése, illetve azok termékeinek nyilvántartása nem okozott különösebb nehézségeket a közösségnek. Az említett információs technológiai berendezések számának ugrásszerű megnövekedésével azonban az ellenőrzésnek ez a lehetősége megszűnt, s így a szerzői jog (copyright) többé már nem képes megfelelni az információk keletkezéséhez és terjesztéséhez fűződő érdekeknek a modern technológiával rendelkező társadalmakban (1. köt. 51. lap).

Angliában és a nyugati államokban a szerzői jog filozófiai alapját John LOCKE vetette meg, akinek felfogása szerint a kormánynak elsődleges feladata a tulajdon védelme, beleértve a szellemi tulajdont is. Angliában az első copyright-törvényt 1710-ben hozták. Amerikában már a függetlenségi háború előtt megindult ez a folyamat, majd ezt követően rövid időn belül megalkották az egyes államok a maguk szerzői jogi törvényét. Az első össz-szövetségi szerzői jogi törvényt a Kongresszus 1790-ben hozta, amely mindössze 5 év oltalmat nyújtott a szerzők számára. Azóta a törvényt többször revideálták: 1831-ben, 1870-ben, 1909-ben (és legutóbb 1976-ban). A védelem időtartama is megnövekedett 14, 21, 28, majd igény esetén 56 évre. A legújabb törvény ezt az oltalmat a szerző életére + 50 évre biztosítja, ami általában összesen 76–86 év védelmet jelent a tulajdonos számára.

A szerző álláspontja szerint az a korábbi nézet, hogy az eszmék, a szellemi alkotások is tulajdont alkotnak, nem helytálló. A tulajdon – mint írja – általában valami megfogható, anyagi valóság, és mint ilyen mérhető, osztható pl. a földterület. Amikor ezeket a sajátságokat az eszmékre, a gondolatokra alkalmazzuk, ez groteszkül hat. Az eszméket nem lehet mérni, osztani, feldarabolni. Az eszméket legfeljebb elemezni lehet, ha mondatokba öntjük őket.

Az eszmék, a gondolatok tehát sajátos csoportot alkotnak, amelyekre a tulajdon fogalma nem alkalmazható, legfeljebb csak arra a produktumra, amelyben megjelennek. Ez képezheti tulajdonjog tárgyát és a szerzői jog is erre vonatkozatható.

A szerző megállapítása szerint a közelebbi vizsgálatok arra engednek következtetni, hogy a másolatok nem sértik olyan mértékben a szerzői jogtulajdonosok copyright-tal védett érdekeit, mint ahogyan ezt a kiadók hangoztatni szokták. A másolások jelentős része ugyanis szerzői jogvédelem alá nem eső kiadványokkal kapcsolatos (hivatalos állami kiadványok), a szerzői joggal védett kiadványokat nem egészében, hanem csak azok egy-egy részét reprodukálják nem az üzleti életre jellemző mennyiségben és rendelkezéssel, igen gyakran oktatási és kutatási célokra, amelyek a szerzői jog alkalmazása szempontjából kedvező elbírálás alá esnek.

A szerző több kategóriában végzett elemzéseket a dokumentumok egy oldalára eső költségek tekintetében a nyomdai előállítással, valamint a fénymásolással kapcsolatban. Adatokat közöl arra vonatkozóan, hogy ez utóbbiak alacsonyabbnak bizonyultak, mint a nyomdai előállítás költségei.

A számítógépes információtároló és visszakereső rendszerek szintén kihívást jelentenek a copyright irányában, az intellektuális alkotókészség és az információáramlás elősegítése érdekében. A komputerek és a copyright kapcsolatának jogi bonyolultsága rendkívül nagy fokú.

A probléma az 1960-as évek közepén kezdte foglalkoztatni az érdekelteket.

Az információk számítógépes kezelése a copyright szempontjából három jelentős fázissal kapcsolatban vizsgálandó, ezek az input, a keresés és az output. Ezek mindegyikével kapcsolatban felvetődhet a copyright potenciális megsértése, azonban a kérdéseket itt olyan összefüggésekben kell vizsgálni, amelyekre az 1909. évi szerzői jog törvény kodifikátorai annakidején természetesen még nem gondolhattak.

Az input, illetve az információ betáplálása a számítógépes rendszerbe szükségesé teszi az adatok átfordítását a komputer nyelvére, pl. a tanulmány átfordítandó számkódokba, mielőtt azt a komputer kezelni tudná. Minthogy egy mű fordítása a copyright-tulajdonos jogi kiváltsága, a jogsértés elvileg fennállhat, amikor a szerzői jogvédelemben részesített adatok lyukkártyákra vagy szalagokra kerülnek.

A keresés (letapogatás), amely révén a rendszer átnézi és visszakeresi a memóriájába betáplált adatokat, szintén tartalmaz potenciális veszélyt a szerzői jog megsértésére. Lehetséges ugyanis, hogy éppen a letapogatás módja a szerzői jog tulajdonosának kizárólagos előjoga, amikor is maga az adatkeresés sz. előadási joghoz hasonlítható. Más szavakkal, a számítógépes rendszer szerzői jogvédelemben részesített adatok felhasználásával egy teljesítményt nyújt, a szerzői jog tulajdonosának engedélye nélkül.

Az output lényegében véve a számítógépes rendszer betáplált adatainak „újrapublikálása”. Amikor a komputer-használó a rendszernek olyan feladatot programoz be, hogy a betáplált és szerzői jogvédelemben részesülő információkból új összeállítást hozzon létre, magalkothat akár egy új antológiát is, amelyet a komputer „publikál”. Az a körülmény, hogy az információk elektronikusan összegyűjtve a képernyőn, vagy a sornyomtató tabelláin jelennek meg, nem pedig hagyományosan bekötött könyvben, nem teszi mentessé az így nyert információkat a szerzői jogi korlátozásoktól. A meg-

változott formával való érvelés önmagában nem mentesít a szerzői jogsértéssel kapcsolatos következményektől.

A copyright-tulajdonosok szempontjából legkedvezőbb lenne a felhasználás kérdésének tisztázása már az input-fázisnál. Ez lényegesen könnyebb lenne, mint az output-szakaszban való ellenőrzés, mert igen nehéz megállapítani, hogy a rendszerbe bevitt input-adatokat, vagy azok egy részét hányszor keresték vissza, bár kétségtelen, hogy az output ellenőrzése sokkal méltányosabb lenne. Viszont az is igaz, hogy az input ellenőrzése nagy mértékben gátolná a kutatási tevékenységet, időveszteséges volna miatt.

További kérdés a komputerprogramok bejegyzése az USA Copyright Office nevű intézményénél. Mint ismeretes, a komputerprogramok háromfélék lehetnek: rendszerprogramok, amelyek a gép működéséhez, illetve annak ellenőrzéséhez szükségesek; alkalmazási programok, amelyek a speciális problémák megoldására szolgálnak, s végül a hasznosítási programok, amelyek a használók igényeinek kielégítésére szükségesek. A komputerprogramokat az USA-ban nem szabadalmazták, hanem a copyright védelme alatt állhatnak, amennyiben bejegyzik őket az USA említett hivatalában. Ez a folyamat 1964-ben kezdődött meg, 1970-ig összesen 200 program nyilvántartására került sor. A bejelentések alacsony számából arra lehet következtetni, hogy a programtervezők általában a copyright-ot nem tartják alkalmasnak ebben a vonatkozásában. Ez azért is érthető, mivel a gépekkel rendszerint együtt adják e, vagy adják bérbe a programokat is.

A szerzői jog és az új információs technológiák

Mivel a modern információs technológiák vonatkozásában a szerzői jog alkalmazása sok tekintetben már korszerűtlen, az államhatalom minden ága (törvényhozás, végrehajtás, bírászkodás) törekszik megtalálni a módját annak, hogy az információk megfelelő áramlásához fűződő tudományos és társadalmi érdekek károsodást ne szenvedjenek. Ilyen megfontolás alapján alakult ki a végrehajtó hatalom részéről a „public domain” (közérdekű tárgy/terület) fogalma, a törvényhozás részéről a „not-for-profit” (nem profit érdekében) elve, a bírászkodás területén pedig a „fair use” (korrekt használat) gyakorlata. Végeredményben ezek az elvek, illetve az ezek alapján kialakult gyakorlat kivételeket alkotnak a copyright eredeti, merev alkalmazásával szemben.

A „public domain”, elve értelmében az USA kormányának bármelyik kiadványa, vagy annak reprintje – terjedelme egészében vagy részében – mentes a copyright korlátozó rendelkezései alól, mivel ezek a „köztárgyak területére” tartoznak. Ennek az elvnek továbbfejlesztésképpen megindult olyan gyakorlat kialakulása, hogy az USA kormánya által anyagilag támogatott kutatásokkal kapcsolatos publikációk is mentesülnek a szerzői jogi megszorításoktól a modern információs technológiák alkalmazásával kapcsolatban, mivel ezek a kiadványok szintén a „public domain” területére tartoznak. Tekintettel arra, hogy az említett anyagi támogatások száma az USA-ban igen nagy, ennek az elvnek érvényesítése jelentősen érinti a copyright alkalmazását.

A „not-for-profit” elv értelmében a profitra nem törekvő intézmények a szerzői jogtulajdonosok engedélye nélkül felhasználhatják a szerzői jogvédelem alá eső

műveket a drámai és a zenei művek kivételével. Ennek az elvnek alkalmazása igen jelentős a kutatás és az oktatás területén.

A „fair use” elvének bírósági alkalmazása voltaképpen „biztonsági szelep” a copyright merev alkalmazásával szemben. Ennek eredete igen régi, már 1841-ig visszavezethető, de tartalmát sohasem definiálták pontosan. Lényegében véve azt jelenti, hogy a szerzői jogvédelemben részesülő mű ésszerű része lemásolható a szerzői jogtulajdonos engedélye nélkül, ha ez nem veszélyezteti a copyright-tulajdonos adott művével kapcsolatos piaci érdekeket.

Javasolt módosítások a hagyományos szerzői joggal kapcsolatban

A kiadók kizárólagos joga módosítandó lenne, olyan értelemben, hogy ha az eredeti kiadó nem kíván élni ezzel a lehetőséggel, abban az esetben másik kiadó újra kiadhassa a művet, az első kiadónak az újrakiadásból származó esetleges hátrányai megtérítésével. Ez is a közérdeket szolgálná, mivel elősegítené az információk hatékonyabb terjesztését.

Felvetődött a copyright információközvetítő közegre (media) való érvényesítésének („format copyright”) kérdése is. Az információközvetítő médium és formátum megváltozása bizonyos mértékig változtathatja a dokumentum jellegén, tehát érvelési alapként ez kézenfekvő, azonban az ezzel kapcsolatos problémák részletei még nem nyertek kellőképpen tisztázást a szakirodalomban sem.

Az is elképzelhető, hogy a jövőben egyes szerzők műveiket nem a kiadóknak, hanem egy országos számítógépes tájékoztatási rendszernek adják át, és ezért a rendszer nem vételárat, hanem a használat mértéke utáni térítést fizet, amelyet természetesen áthárít az igénybevevőkre.

A copyright módosításával kapcsolatos sokféle egyéb elképzelések között végül felvetődött a szerzői jog teljes félretétele az új információs technológiákkal kapcsolatban, a szerzőknek, illetve a kiadóknak megfelelő formában való kártalanítása mellett. Ezzel kapcsolatban eléggé széles körben ismert az USA-ban az ún. „page charge” (oldalankénti költség hozzájárulás) fogalma és gyakorlata. Ezt többek között a kutatásokat támogató intézmények fizetik a kutatással kapcsolatos publikációt megjelentető kiadónak, a kiadvány oldalszámának megfelelő összegben. Ez a gyakorlat összefügg azzal az USA-ban kialakult törekvéssel, amely szerint a kutatások csak eredményeik publikálásával válnak befejezettek. A kutatások túlnyomó része az USA-ban jelentős állami támogatással történik, amelynek egyik formája éppen a „page charge” vállalása az állam részéről, ami természetesen egyben ellenőrzési jogot is biztosít az államnak a kutatások túlnyomó többsége felett.

Arra is van példa, hogy a felhasználóktól rendszeresen térítést, illetve szerzői jogilletéket hajtanak be. Pl. Svédországban és Dániában a könyvtári kölcsönzésért a használók díjat fizetnek, amelyben benne foglalják a szerzői jogi illeték is, amelyet a könyvtárak fizetnek be a szerzői jogtulajdonosoknak.

A szerzői jog érvényesítésével kapcsolatban a kiadók felvetették az ún. „copyright clearinghouse” intézményének rendszeresítését, amelynek révén a drámai és a zeneművek

előadásával kapcsolatban megvalósított eljáráshoz hasonlóan kérhetnének engedélyt az érdekelt intézmények a copyright-ban részesülő mű másolásához, s ide is fizetnék be a megfelelő összegű térítési összeget. Ennek a gyakorlatnak a bevezetése azonban az ilyen, nyilvánosságot nem élvező egyéb felhasználásoknál igen nagy nehézségekbe ütközne.

Megoldási lehetőségként számításba jöhetne a kiadók és a felhasználói intézmények közötti megállapodás is. Pl. az egyik legtekintélyesebb amerikai tájékoztatási intézmény, az Institute for Scientific Information (ISI) a térítés módjában és összegében megállapodott a kiadókkal. Ennek értelmében ismert szolgáltatása, az Original Article Tear Sheet Service (OATS) után is fizeti a copyright illetéket. A szolgáltatás lényege az, hogy az amerikai folyóiratokat 5–6 példányban szerzik be, és azokból a szó szoros értelmében kitépik a használók által kért folyóiratcikkeket. Az igényeket ez nagyrészt kielégíti.

A számítógépes információátviteli és visszakeresési rendszerekkel kapcsolatban a helyzet bonyolultságára és még nem kellőképpen kialakult voltára való tekintettel a szerzői jogi vonatkozások tisztázására felmérő és elemző tanulmányok szükségesek, amelyek eredményeinek kiértékeléséig és a megfelelő jogi álláspontok kialakulásáig sokan moratorium (halasztás) alkalmazását látják indokoltnak a copyright megsértésére irányuló perekben való érdemi döntést illetően.

A mű 2. kötete azzal a több évtizedes küzdelemmel foglalkozik, amely az USA copyright jogának revideálásáért folyt az új információs technológiák hatásának következtében.

Ezek rohamosan növekvő elterjedése által voltaképpen technikailag minden ember kiadóvá válhat, s ennek következtében a copyright körül sajátos „osztályharc” alakult ki: a copyright-tulajdonosok harca a copyright-használók ellen. Az új információs technológiák az államot tehetetlenné teszik a copyright érvényesítésében, a tulajdonosok jogainak megvédésében.

Összefoglalva a szerzői jog érvényesítésére és reformjára irányuló törekvéseket, megállapítható, hogy a szerzői jog területén évtizedeken át nagy bizonytalanság uralkodott, a vitákban mindvégig alaphang volt, hogy nincsen kellőképpen bizonyítva a szerzői jogtulajdonosoknak az új információs technológiák következtében elszenvedett állítólagos kára, az viszont nyilvánvaló, hogy az információk kellő terjedésének akadályozása a társadalomra és a tudományos fejlődésre rendkívül hátrányos következményekkel járna. Az 1909. évi copyright törvény tehát nem alkalmas az új feltételek közötti alkalmazásra, ennek reformja égetően fontos és sürgős feladat az USA jogalkotása számára, amire azután a mű megjelenését követő évben sor is került.

BALÁZS János